PREJUDECĂȚILE DREPT ANTICIPĂRI ÎN TEXTUL ARTISTIC

ANTICIPATION AND BIAS IN ARTISTIC TEXT

Cristina URSU, ORCID: 0000-0002-8066-1321
Universitatea de Stat din Moldova

CZU: [801.82:821]:316.647.8
e-mail: crstnurs@gmail.com

Potrivit *Dicționarului explicativ*, prejudecata este o „părere preconceptă (și adesea eronată) pe care și-o face cineva asupra unui lucru, adoptată fără cunoașterea directă a faptelor”. Caracterul falsității se atribuie tocmai din lipsa examenului critic prealabil, ceea ce discreditează subtil experiențele anterioare, instinctul social în care fuzionează spiralele timpului istoric, a acelui *sensus communis* al umanului.

Suntem involuntar purtătorii unor tradiții personale și sociale, care ne condiționează punctul din care percepem lucrurile. Prejudecățile pot determina realitatea istorică a ființei într-o măsură mai mare decât judecățile. Aspectul negativ care li se atribuie apare în Epoca Luminilor, conturând tocmai o „prejudecată față de prejudecăți”, considerându-le din start eronate, acestea avându-și sorgintea în precipitare și în prestigiul omenesc (ideea precum că autoritatea are întotdeauna dreptate). De aceea, promovarea de către Kant a gândirii independente vine să elibereze stagnarea în gândire, obișnuința, imitația, prin îndemnul de a îndrăzni să ne folosim de propria rațiune. La nivel social, acestea determină un stil de gândire dogmatic, care instigă spre malițiozitate și ură.

Heidegger, dimpotrivă, susține că prejudecățile condiționează demersul exegetic, îl ușurează. Structura de anticipare a receptării se fundamentează pe previziuni, preconcepții, țin de structura intrinsecă a cunoașterii. Cel ce vrea să înțeleagă un text efectuează mereu un travaliu proiectiv, el își proiectează un sens al întregului de îndată ce în text se ivește un prim înțeles: cercul hermeneutic devine un du-te-vino dintre preconcepții, anticipări și alteritatea propriu-zisă a textului. Cercul hermeneutic dispune astfel de un sens ontologic pozitiv. Rădăcinile noțiunii se regăsesc în retorica clasică. Acest lucru este valabil pentru interacțiunea dintre întreg și părțile sale, care a fost la început o cerință pentru compunerea și scrierea textelor și, mai târziu, a devenit o cerință pentru înțelegerea lor corectă. Platon afirmă în *Phaidros* că fiecare vorbire este constituită, asemenea unei ființe vii, din cap, picioare, centru și membre țesute împreună, astfel încât să formeze o unitate organică [3, p. 54].

Prefixul „pre-” determină contextul temporal dinainte, o prejudecată ale cărei ramificații se întorc către momentul în care „se judecă”, se gândește o idee, se stabilește o normă. Răspândirea acestei judecăți poartă numele de „pre-judecată”, formându-ne percepția despre lume așa cum ne-a fost transmisă involuntar și devin la Heidegger „pre-concepții”, „structuri-dinainte” [2, p. 176], locul unde se fundamentează înțelegerea.

Astfel, existența unei „interpretări pure” e pusă sub semnul unei mari îndoieli. Prejudecățile inerente contextului istoric și cultural determină, într-o anumită măsură, înțelegerea. Atunci când este determinatoare și implicită procesului, devine dispensată de posibilitatea recunoașterii și lipsită de temeiul unei judecăți ca atare, atribuindu-se trăsături precum nonreflexivitatea, dificultatea în recunoaștere, inflexibilitate. Poziționarea din-afară și, într-o anumită măsură, neîncrederea în veridicitatea acesteia îi descoperă existența. Conform scrierilor lui H.G. Gadamer, „orice suspendare a prejudecăților are structura unei *întrebări*” [2, p. 405] care nu neapărat o înlătură, ci o activează în perceperea propriei invalidități sau existență. Ne întrebăm acum în ce măsură conștientizarea prejudecăților/presupozițiilor, apărute pe parcursul lecturii părților din întreg, ar putea elibera spațiu posibilităților de sens și intenției textului ca atare.

Așadar, prejudecățile și preconcepțiile determină ontologic demersul interpretativ în întâlnirea cu un anumit text artistic, reprezintă o parte consecventă a acestui proces.

Drept metodă de diminuare a impactului negativ al anticipărilor ar putea fi dezvoltarea lor în propriul text, iar produsul final ar deveni un rezervor de prejudecăți. Articularea prejudecăților conturează existența lor, implicit totodată deschiderea către problematizarea validității existenței, natura, originea, impactul produs cu întâlnirea unei idei originale. Acceptarea alterității textului și deschiderea către domeniul necunoscutului, dincolo de fluxul de gânduri cu care ființa umană s-a obișnuit.

Alcătuit din părți, textul capătă sens atunci când acestea „conlucrează” în redarea a ceva din perspective diferite, între timp „geniale”, ceva ce am putea caracteriza drept inedit, original, fascinant, neașteptat, negândit, nou, surprinzător, curios, suspicios etc. Gustul marcat de genialitate, de punctul în care se armonizează imaginația cu rațiunea: un „spirit vitalizant”, „avânt liber al inventivității”, „originalitate creatoare de modele”. Autorul tocmai prefigurează întregul textului așa cum este, liantul unificator al părților, armonizarea propriu-zisă. De partea cealaltă, cititorul observă și ia în calcul, pe rând, părțile, armonizându-le la final, înțelegând într-un mod mai obiectual textul, descoperind tot mai multe legături între părțile care vin către o idee, un sens. De aceea, cititorul receptează și relevă mult mai multe înțelesuri și conexiuni între părți decât ar fi putut prevedea autorul, care e marcat de ademenirea întregului. Oglinda în care se întâlnesc, dinspre ambele părți, autorul și cititorul parcurge un traseu dinspre întreg și părți, dinspre părți spre întreg și tocmai existența unui întreg permite dezmembrarea și asamblarea lor.

Într-un atelier de lectură cu elevii dintr-a VI-a am mizat pe lectura anticipativă a textului semnat de scriitorul italian pentru copii Gianni Rodari, „Giacomo de cristal”. Textul e despre un băiețel transparent la care te puteai uita așa cum te uiți prin aer sau apă. I se vedea inima cum bate și gândurile cum țâșneau ca niște pești colorați într-un acvariu. Minciunile i se vedeau ca o minge de foc, de aceea nu le spunea, iar tainele prietenilor săi – o minge neagră rotindu-se în piept. Din păcate însă, în țara lui veni la

putere un dictator nemilos, iar pentru popor începu o perioadă de violență, de nedreptate și nefericire. Cine îndrăznea să protesteze dispărea fără urmă. Cine se răzvrătea era împușcat. Săracii erau persecutați, umiliți și jigniți în mii de feluri. Giacomo însă nu putea să tacă. Chiar dacă nu deschidea gura, gândurile sale vorbeau în locul lui: era transparent și toți îi puteau citi pe frunte disprețul și dezaprobarea pentru nedreptățile și brutalitățile tiranului. Apoi, pe ascuns, oamenii își repetau gândurile lui Giacomo și începeau să spere. Tiranul porunci atunci ca Giacomo de cristal să fie arestat și aruncat în temnița cea mai întunecată [4, p. 154].

Făcând o pauză în lectură, preconcepțiile, anticipările elevilor după ce Giacomo de cristal fusese aruncat în temniță au fost diverse, precum:

1. De tristețe, Giacomo s-a pătat cu culori întunecate, culori spălăcite și nu mai putea vedea nimic decât asta.
2. Giacomo i-a molipsit pe ceilalți oameni cu transparența lui și începuse să predea oamenilor din jur întemnitați ce înseamnă „adevărul” și cum să-l spui fără teamă.
3. Atingându-i, Giacomo îi făcea transparenți pe ceilalți, și împreună au creat o lume nouă.
4. Nu l-au putut întemnița, pentru că lumina din interior îi orbea pe oamenii răi.
5. Putea comunica prin transparența sa cu părinții, la fel transparenți, și au venit să-l salveze.
6. Prin lumina lui, i-a șters întunericul din inima tiranului și închisoarea s-a golit.
7. Giacomo a plâns mult și transparența i s-a spălăcit și lacrimile au inundat temnița.
8. Lacrimile lui Giacomo erau tari ca diamantul și au spart temnița, eliberându-i pe oameni ș.a.

În text, de fapt, pereții celulei în care fusese închis Giacomo deveniră transparenți, și-n urma lor la fel deveniră pereții din întreaga închisoare, ba chiar și zidurile exterioare. Noaptea, închisoarea răspândea în jur o lumină nemaivăzută, iar tiranul în palatul său poruncea să fie trase toate draperiile ca să n-o vadă, dar tot nu reușea să doarmă. Chiar și în lanțuri, Giacomo de cristal era mai puternic decât el, pentru că adevărul e mai puternic ca orice. Anticipările elevilor tocmai au relevat sensul textului, mizat pe adevăr și puterea acestuia; pe transparența adevărului în detrimentul întunecimii minciunii.

Așadar, examenul prejudecăților constă tocmai în adevăr sau falsitate, cunoaștere sau ignoranță. Așa cum susține Gadamer, e nevoie „de conștientizarea propriei tendențiozități pentru ca textul însuși să se înfățișeze în alteritatea sa” [2, p. 408]. Interpretul „nu poate separa în prealabil prejudecățile productive care îi permit înțelegerea de prejudecățile care o împiedică și duc la neînțelegeri”. Însă de multe ori, grație fundamentărilor din trecut, a experienței de viață și de lectură, a normelor umane de conduită, proiectările de sens anticipative emerg din aceste structuri-dinainte, gânduri pregândite și sunt valide ca atare. Aceste structuri emerg într-o continuă ajustare cu

noile idei și concepții care survin la întâlnirea cu obiectul creației, cu „produsul spiritului", cu textul artistic.

Referințe:

1. GADAMER, H.-G. *Adevăr și metodă.* București: Teora, 2001. 736 p. ISBN 973-601-684-6.
2. HEIDEGGER, M. *Ființă și timp.* București: Humanitas, 2009. 676 p. ISBN 978-973-50-6445-7.
3. PLATON. *Phadros sau despre frumos.* București: Humanitas, 2011. 175 p. ISBN 978-973-503-321-7.
4. RODARI, G. *Povești la telefon.* București: Arthur, 2016. 240 p. ISBN 978-606-862-038-1.

Articol elaborat în cadrul Proiectului Programului de Stat: „Abordarea epistemologică a dezvoltării personale și a educației pentru societate: de la strategiile transdisciplinare la finalitățile pragmatice ale societății actuale din Republica Moldova, proiect înscris în Registrul de stat din sfera științei și inovării". Cifrul: 20.80009.1606.08.